

УДК: 347.32

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.42>

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПРИ РЯТУВАННІ ЖИТТЯ, ЗДОРОВ'Я ТА МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Булеца С.Б.,*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0001-9216-0033*

Булеца С.Б. Зобов'язання відшкодування шкоди при рятуванні життя, здоров'я та майна фізичної особи.

Вказується, правова система сучасних держав визнає безумовну цінність життя, здоров'я та майна фізичних осіб, закріплюючи їх захист на конституційному та законодавчому рівнях. Стаття присвячена комплексному дослідженню зобов'язань, що виникають з відшкодування шкоди при рятуванні життя, здоров'я та майна фізичної особи, який є специфічним і надзвичайно важливим інститутом цивільного права України. Його правова природа, що ґрунтується на крайній необхідності та необхідній обороні, вимагає особливого підходу до визначення відповідальності та захисту інтересів усіх учасників. В умовах сучасної України, де тисячі людей щоденно демонструють героїзм, рятуючи інших, вдосконалення правового регулювання цих зобов'язань є не лише академічним завданням, а й моральним та соціальним імперативом, спрямованим на підтримку та захист тих, хто несе найбільші ризики заради суспільного блага. Це дозволить створити адекватну систему правового реагування на ситуації, що вимагають невідкладних дій, та забезпечить належний захист як рятувальників, так і потерпілих, зміцнюючи принципи справедливості та верховенства права.

В статті аналізується правова природа таких зобов'язань, їхнє місце в системі деліктної відповідальності та кваліфікація дій рятувальника. Особливу увагу приділено визначенню умов виникнення права на відшкодування для рятувальника, врахуванню принципу крайньої необхідності. Досліджуються виклики, пов'язані з правовою невизначеністю статусу рятувальника-волонтера, особливо в умовах воєнного стану, та пропонуються напрямки вдосконалення українського законодавства для забезпечення ефективного захисту інтересів як рятувальника, так і потерпілої особи. Особливу увагу зосереджено на впливі цифровізації та триваючої військової агресії на зміст, механізми та межі таких зобов'язань. Досліджуються питання адаптації традиційних інститутів деліктної відповідальності до нових реалій, зокрема у контексті застосування штучного інтелекту в медицині, виникнення «цифрового делікту» та масового заподіяння шкоди внаслідок збройного конфлікту. Пропонуються напрямки вдосконалення українського законодавства для забезпечення ефективного та справедливого відшкодування шкоди.

Ключові слова: відшкодування шкоди, рятування, життя, здоров'я, майно, деліктна відповідальність, крайня необхідність, ризик, волонтер, цифровізація, штучний інтелект, воєнна агресія, деліктна відповідальність, моральна шкода, медичне право.

Buletsa S.B. Obligation to compensate for damage that occurs while saving the life, health, and property of a natural person.

It is indicated that the legal system of modern states recognizes the unconditional value of the life, health and property of individuals, enshrining their protection at the constitutional and legislative levels. The article is devoted to a comprehensive study of obligations arising from compensation for damage caused while saving the life, health, and property of an individual, which is a specific and extremely important institution of civil law in Ukraine. Its legal nature, based on extreme necessity and necessary defence, requires a special approach to determining liability and protecting the interests of all participants. In modern Ukraine, where thousands of people demonstrate heroism every day by saving others, improving the legal regulation of these obligations is not only an academic task but also a moral and social imperative aimed at supporting and protecting those who bear the greatest risks for the public good. This will establish a robust system of legal response to situations requiring urgent action, ensuring adequate protection for both rescuers and victims, thereby strengthening the principles of justice and the rule of law.

The article analyses the legal nature of such obligations, their place in the system of tort liability, and the classification of the actions of rescuers. Particular attention is paid to defining the conditions for the emergence of the right to compensation for rescuers, taking into account the principle of extreme necessity. The challenges associated with the legal uncertainty surrounding the status of volunteer rescuers, particularly

in conditions of martial law, are examined, and directions for improving Ukrainian legislation to ensure the effective protection of the interests of both rescuers and victims are proposed. Particular attention is focused on the impact of digitalisation and ongoing military aggression on the content, mechanisms, and limits of such obligations. The article examines the adaptation of traditional institutions of tort liability to new realities, particularly in the context of the use of artificial intelligence in medicine, the emergence of «digital tort,» and mass damage caused by armed conflict. Directions for improving Ukrainian legislation to ensure effective and fair compensation for damage are proposed.

Key words: compensation for damage, rescue, life, health, property, tort liability, extreme necessity, risk, volunteer, digitalisation, artificial intelligence, military aggression, tort liability, moral damage, medical law.

Актуальність дослідження. Правова система сучасних держав визнає безумовну цінність життя, здоров'я та майна фізичних осіб, закріплюючи їх захист на конституційному та законодавчому рівнях. У контексті цих гарантій особливого значення набуває інститут зобов'язань з відшкодування шкоди, яка може бути завдана не лише внаслідок неправомірних дій, а й у процесі виконання суспільно корисних та, подекуди, героїчних вчинків, спрямованих на рятування життя, здоров'я або майна іншої особи.

Однак, дії, спрямовані на рятування життя, здоров'я або майна іншої особи, навіть якщо вони спричиняють певну шкоду, не є за своєю суттю неправомірними у класичному розумінні. Вони здійснюються в умовах крайньої необхідності (стаття 1171 Цивільного кодексу України) або необхідної оборони (стаття 1169 ЦКУ), що принципово змінює підстави для виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди.

Актуальність дослідження цієї проблематики в Україні значно посилилася в умовах повномасштабної воєнної агресії, коли тисячі громадян, діючи як волонтери, медики, працівники ДСНС - рятувальники, чи просто небайдужі особи, щоденно наражаються на небезпеку, рятуючи інших, і при цьому самі можуть зазнавати шкоди або заподіювати її третім особам. Це вимагає глибокого доктринального осмислення, систематизації судової практики та вдосконалення правового регулювання таких специфічних зобов'язань. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України є джерелом масового, безпрецедентного за масштабами та жорстокістю заподіяння шкоди життю та здоров'ю мільйонів громадян. Це вимагає адаптації та створення нових правових механізмів відшкодування. Втрата життя, каліцтва, поранення, психологічні травми, що є прямим наслідком обстрілів, вибухів, військових операцій.

Право на життя та здоров'я є фундаментальними особистими немайновими благами та найвищими цінностями, закріпленими в Конституції України (статті 3, 27, 49) та міжнародно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція з прав людини. Їхній захист є безумовним пріоритетом держави, а механізми відшкодування шкоди, завданої цим благам, становлять центральний елемент інституту деліктної відповідальності в цивільному праві. Традиційно зобов'язання з відшкодування шкоди життю та здоров'ю ґрунтувалися на принципах вини, причинного зв'язку та повного відшкодування.

Сучасний світ створює безпрецедентні виклики для цих усталених підходів. Стрімка цифровізація суспільства, інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у всі сфери життя, включаючи медицину, а також безпосередня воєнна агресія Російської Федерації проти України кардинально трансформують зміст, масштаби та механізми заподіяння шкоди, вимагаючи негайного переосмислення та адаптації правового регулювання. Це актуалізує необхідність комплексного аналізу зобов'язань з відшкодування шкоди життю та здоров'ю та майну, враховуючи нові джерела небезпеки, ускладнену детермінацію причинно-наслідкових зв'язків та масовий характер заподіяння шкоди.

Метою статті є комплексний аналіз зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої при рятуванні життя, здоров'я та майна фізичної особи, визначення їхньої правової природи, суб'єктного складу та особливостей застосування в Україні. Завданнями є аналіз інститутів крайньої необхідності, дослідження викликів статусу рятувальника-волонтера та розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Стан опрацювання проблематики. Серед науковців необхідно виділити І.І. Голубенко, Д.С. Шапошнікова, В.А. Чернат, С.Д. Гринько, Т.С. Ківалова, які займаються питанням відшкодування шкоди завданої здоров'ю та життю та майну особи [1; 2; 3].

Виклад основного матеріалу. Глава 80 регламентує особливості рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи та глава 82 Цивільного кодексу України окремо регламентує підстави та порядок відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб закріплені в ст. 1161 ЦК України, яка передбачає, що шкода, завдана особі, котра без відповідних повноважень

рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою в повному обсязі. Вони виникають при порушенні абсолютного права потерпілого, виступають у формі відшкодування шкоди, виникає новий обов'язок замість невиконаного у правопорушника тощо [4, с. 87]. Стаття 1382 Кодексу Наполеона закріплює норму про те, що якою б не була дія людини, котра заподіює шкоду іншій, вона зобов'язує того, з вини кого шкода сталася, до її відшкодування. Німецький Цивільний кодекс 1895 р. Параграф 823 говорить: «Хто навмисно або з необережності позбавить життя людину, заподіє їй тілесні ушкодження або розлад здоров'я, посягне на її свободу, власність або яке-небудь інше право, той зобов'язаний відшкодувати їй заподіяну ним шкоду» [5]. Безвинна відповідальність за шкоду за німецьким Цивільним кодексом не наставала [6, с. 132].

Враховуючи, що визначення правовідносин відшкодування шкоди це передбачені нормами цивільного законодавства, цивільні охоронні правовідносини, що виникають внаслідок завдання шкоди суб'єкту цивільних прав, виражаються у праві потерпілого на відшкодування завданої йому шкоди та обов'язку особи, яка завдала шкоду, або суб'єкта вказаного в законі, відшкодувати завдану шкоду [7, с. 6]. Зобов'язання, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, відрізняються від інших недоговірних зобов'язань, як самостійний вид недоговірних зобов'язань, що спрямовані на запобігання шкоди, яка загрожує особі [8, с.105]. Підставою виникнення зобов'язань по відшкодуванню шкоди в результаті дій спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичних осіб, є виникнення шкоди в результаті вчинення правомірних дій, які заохочуються суспільством [9, с. 263-264].

Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи, виникають за наявності трьох юридичних фактів: 1) факту-дії з рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи; 2) факту завдання шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я, життя та майно фізичної особи; 3) рішення суду про покладення обов'язку по відшкодуванню шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я, життя та майно фізичної особи. При цьому кожен із цих фактів окремо, як і порушення порядку їх появи, немає будь-якого значення для виникнення цього виду зобов'язання. [10, с. 210]

Підставою для заподіяння шкоди при рятуванні є крайня необхідність, тобто шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій у стані крайньої необхідності, відшкодовується особою, яка її завдала. Крайня необхідність – це стан, при якому особа, щоб відвернути ще більшу шкоду для себе чи інших осіб, вимушена заподіяти шкоду іншим інтересам, що охороняються законом. Ключовим аспектом є те, що дії у стані крайньої необхідності не є протиправними, оскільки спрямовані на відвернення більшої шкоди. Однак, закон надає суду право покласти обов'язок відшкодувати шкоду на особу, в інтересах якої вчинено такі дії, або звільнити від відшкодування як особу, яка завдала шкоди, так і особу, в інтересах якої ці дії були вчинені, частково або у повному обсязі. Враховуючи обставини, за яких було завдано шкоди у стані крайньої необхідності суд може покласти обов'язок її відшкодування на особу, в інтересах якої діяла яка завдала шкоди, або зобов'язати кожного з них відшкодувати шкоду і частці або звільнити їх від відшкодування шкоди частково або в повному обсягу.[11]

Основним об'єктом відшкодування при таких деліктах є майнові втрати, які виникають у зв'язку з ушкодженням здоров'я чи смертю особи та можуть виражатися, зокрема, у втраті заробітку чи інших прибутків, у витратах на відновлення здоров'я, на поховання тощо. Отже, при рятуванні життя та здоров'я, майна об'єктом цих зобов'язань є здоров'я або життя та майно, а спеціальним суб'єктом зобов'язаним відшкодувати шкоду є: 1) *особа, яка завдала шкоди*, як правило, зобов'язана відшкодувати шкоду, хоча і діяла правомірно, тобто рятувальник (заподіювач шкоди, наприклад, пошкодження чужого майна для порятунку. Відшкодування, як правило, покладається на рятувальника, але суд може перекласти цей обов'язок на особу, яку рятували, або звільнити від нього), зазначу, що зобов'язання з відшкодування шкоди при рятуванні має певну спорідненість з інститутом *negotiorum gestio*, [12] де особа діє в чужому інтересі без доручення. ЦКУ передбачає право на відшкодування розумних витрат, понесених гестором (особою, яка діяла в чужому інтересі). Рятувальник, по суті, є гестором, що діє в умовах екстреної необхідності. Дії рятувальника, які завдають шкоди при рятуванні (наприклад, пошкодження майна при гасінні пожежі, руйнування дверей для порятунку людини), не є протиправними, оскільки відповідають умовам крайньої необхідності; 2) *Професійний рятувальник*, якому може бути заподіяна шкода, яка включає шкоду життю, здоров'ю (травми, каліцтва, психологічні травми) та майну. Рятувальник має право на відшкодування цієї шкоди від особи, яку він рятував, від держави/місцевого самоврядування (якщо діяв у публічних інтересах) або від особи, яка первинно створила загрозу; 3) *особа, в інтересах якої вчинено дії*. Суд може покласти обов'язок відшкодувати шкоду на особу, в інтересах якої діяв рятувальник, якщо вона створила загрозу. Це є відхиленням від принципу вини, оскільки ця особа може бути і невинною у створенні загрози. Суд може звільнити від відшкодування шкоди частково або у повному обсязі як особу, яка її завдала, так і особу, в інтересах якої вчинено дії; 4) *волонтер*, будь-яка фізична особа, особу, в інтересах якої вчинено дії, тобто особу чиє життя, здоров'я або майно рятувалося, третю особу, якій була завдана шкода діями рятувальника.

Мільйони українських волонтерів, які діють у сфері рятування, часто не мають чітко врегульованого правового статусу. Це створює складнощі у визначенні суб'єкта відповідальності за шкоду, завдану ними третім особам, та у забезпеченні відшкодування шкоди, завданої їм самим. Для волонтерів, на відміну від професійних рятувальників, часто відсутні адекватні механізми державного відшкодування шкоди життю, здоров'ю та майну, що створює значну прогалину у системі соціального та правового захисту. Наприклад, волонтер на власному автомобілі доставляє гуманітарну допомогу, потрапляє під обстріл, автомобіль пошкоджено, в такому разі хто буде відшкодовувати шкоду? Чи діяв він у публічних інтересах? 5) *державу або територіальну громаду*, в разі, коли передбачених законом, як суб'єкти відшкодування. Зазначу, що М.І. Ромась наділяє державу такими ознаками: а) держава є єдиним боржником, а кредитором виступає рятувальник, якому завдано шкоди, б) держава відшкодовує шкоду з державного бюджету, в) відшкодування відбувається на підставі рішення суду, г) суд визначає розмір відшкодування, виходячи з реальних витрат і обставин справи, д) може бути відшкодована як матеріальна, так і моральна шкода. Держава в цьому контексті виконує не просто роль компенсаційного механізму, а виступає гарантом того, що особа, яка проявила високу громадянську свідомість і самовідданість, не залишиться сам-на-сам із наслідками отриманих травм, втрат майна чи витрат на лікування; [13, с. 289] 5) *третю особу, якій була завдана шкода діями рятувальника*. Слід зазначити, що О.Я. Кузьмич наголошує, що в цих зобов'язаннях не можуть брати участь треті особи, оскільки вони мають самостійний інтерес, діють від власного імені та мають самостійні права та обов'язки. [14, с. 59] Однак, вважаю, що якщо рятувальник, діючи у стані крайньої необхідності (наприклад, розбиваючи вікно чужого будинку, щоб витягнути потерпілого), завдає шкоди майну третьої особи.

Вважаємо, що медичні працівники є особливими суб'єктами в даному зобов'язанні, оскільки в більшості випадках вони не створюють небезпеку, їх вина полягає у не застосуванні мір для забезпечення безпеки хворого або ненадання відповідної допомоги. Рятуючи при таких умовах життя та здоров'я людини, громадянин діє замість особи, яка повинна надати невідкладну допомогу (швидка допомога). Розмір відшкодування шкоди, може бути збільшений законом або договором. Але в разі каліцтва втрата здоров'я поновленню фактично не підлягає. Йде надання потерпілому відповідних матеріальних благ замість зазнаних ним втрат, але це є тільки грошовою компенсацією. Також вважаємо правильним зауваження, про необхідність закріпити в законі обов'язок по відшкодуванню не в повному обсязі, а в «в обсязі, передбаченому законом» [15, с. 153].

Медичні дані (історія хвороб, генетичні дані, результати обстежень) є одними з найчутливіших. Їхня втрата, несанкціоноване розголошення або маніпуляція можуть спричинити значну шкоду життю, здоров'ю (наприклад, через неправильний діагноз), моральну шкоду та шкоду приватній ідентичності. Кібератаки на медичні установи (злам систем, блокування доступу до даних) можуть призвести до зриву лікування, загрози життю пацієнтів, масових витоків даних. Це вимагає розробки механізмів відповідальності за кібершкоду життю та здоров'ю, що виходить за рамки традиційного делікту. Не є посяганням медична допомога, охоплена інформованою добровільною згодою і надана без відхилень від медичних технологій. Основне завдання медичних закладів (приватно практикуючих лікарів) – юридично правильно зафіксувати згоду пацієнта на застосування таких шкідливих втручань та його поінформованість щодо заздалегідь передбачуваних негативних наслідків [16].

Відшкодування шкоди при рятуванні життя та здоров'я фізичної особи в медичній сфері, яка здійснюється без згоди особи та з відхиленням від медичних стандартів, яку рятують повинна відшкодовуватися при відсутності згоди, а при наявності згоди — ні. Розмір відшкодування повинен визначатися в межах закону. Особа, яка діє в чужому інтересу без доручення повинна попередити шкоду особистості (життю, здоров'ю) при наявності реальної загрози життю чи здоров'ю людині. [17, с. 93] У зазначених та схожих випадках пацієнт дає згоду на заздалегідь ризиковані та шкідливі медичні втручання. Однак при дотриманні з боку медичного закладу (медичного працівника) усіх вимог та стандартів здійснення медичних втручань таку шкоду здоров'ю, можна вважати правомірною. Тобто у такому разі пацієнт не може розраховувати на якісь компенсації чи відшкодування.

У медичній практиці, передусім у пластичній хірургії, естетичній стоматології, непоодинокі випадки, коли пацієнти звертаються до медичних закладів для проведення медичних втручань, які під кутом зору людини зі здоровим глуздом у жодному разі не потрібні для їхнього організму. Це операції зі збільшення окремих органів чи частин тіла (при їх середніх, нормальних розмірах), видалення окремих органів чи частин тіла (ребер, зубів, пальців на ногах), вживлення у тіло сторонніх предметів, зміна розрізу очей, кольору шкіри тощо. Аналогічна ситуація й щодо здійснення естетичних стоматологічних процедур (відбілювання, інкрустація зубів тощо), коли через прагнення до вдосконалення зовнішності чи досягнення якихось стандартів краси, моди, пацієнт фактично погоджується на заходи, що безповоротно ушкоджують його здорові зуби, тобто шкодять здоров'ю.

Зазначу, що впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту (ШІ) у сферу охорони здоров'я (діагностика, хірургія, телемедицина, персоналізована фармакологія) також створює нові, без-

прецедентні виклики для зобов'язань з відшкодування шкоди життю та здоров'ю. наприклад, автономні системи ШІ можуть приймати діагностичні чи терапевтичні рішення, які навіть їхні розробники не здатні повністю пояснити («black box effect» Чорний ящик ШІ – це система ШІ, внутрішнє функціонування якої є загадкою для її користувачів. Користувачі можуть бачити вхідні та вихідні дані системи, але не можуть бачити, що відбувається всередині інструменту ШІ для отримання цих результатів [18], тобто в аналізі даних «ефект чорного ящика» означає систему, пристрій або програму штучного інтелекту (ШІ), які надають корисну інформацію, не розкриваючи жодних відомостей про своє внутрішнє функціонування. Пояснення результатів і висновків залишаються прихованими або «чорними») [19]. Це ускладнює визначення вини (чи була помилка у програмному коді, даних для навчання, експлуатації, чи це була «непередбачувана» дія ШІ?). Також війна призводить до масових психологічних травм, ПТСР, що мають тривалі та руйнівні наслідки для життя та здоров'я. Правове визнання такої шкоди та розробка механізмів її відшкодування є критично важливим. Світова та європейська практика (AI Act ЄС, Директива ЄС про відповідальність за ШІ) схилиються до застосування безвинної відповідальності для високоризикових медичних ШІ, можливо, з перенесенням тягаря доказування на розробників/операторів та запровадженням обов'язкового страхування. Для України це вимагає доповнення ЦКУ спеціальними нормами, які б враховували ризики, притаманні медичному ШІ.

Не слід забувати про телемедицину [20], застосування якої вимагає посилення вимог до інформованої згоди пацієнта, включаючи розуміння обмежень дистанційної консультації та ризиків передачі даних. Визначення відповідальності за медичні помилки, вчинені під час телемедичної консультації, або за технічні збої, що призвели до шкоди здоров'ю, є складним питанням, що потребує чіткого законодавчого врегулювання.

Враховуючи вищевикладене, необхідно передбачити безвинну відповідальність для високоризикових медичних ШІ-систем, перенести тягар доказування на розробників/операторів та запровадити обов'язкове страхування. Законодавчо закріпити посилені вимоги до кібербезпеки медичних систем, розробити чіткі механізми відшкодування шкоди від витоків даних та порушень конфіденційності, включаючи моральну шкоду. Вдосконалити законодавство щодо інформованої згоди в телемедицині та при застосуванні ШІ, забезпечивши право пацієнта на розуміння ролі ШІ та право на пояснення його рішень. Розробити єдину методологію оцінки всіх видів шкоди (майнової, моральної, психологічної), завданої життю та здоров'ю внаслідок збройної агресії, для забезпечення послідовності судової практики та міжнародних компенсаційних механізмів.

Таким чином, ці зобов'язання позадоговірні, їх ще називають правоохоронними. Вони не є чисто деліктними зобов'язаннями, а квазі-деліктними, тому, що мають відмінності від деліктних зобов'язань по підставах та наслідках. Вважають, що зобов'язання, що виникло з небезпеки заподіяння шкоди в майбутньому, особа, що створює небезпеку (боржник), зобов'язана припинити відповідну діяльність, а інші особи, у відношенні яких існує небезпека заподіяння шкоди в майбутньому (кредитори), мають право зажадати припинення діяльності (бездіяльності), що створює таку небезпеку (загрозу) [21, с. 118]. Зазначимо, що при відшкодуванні шкоди, завданою здоров'ю малолітньої особи, до уваги береться, фізична (тілесна) шкода і майнові витрати [22, с. 140-141]. Суд розглядаючи обставини справи при визначенні розміру майнового відшкодування повинен врахувати всі витрати на відновлення здоров'я, повну реабілітацію малолітньої особи. Стосовно неповнолітнього, то він з 14 років має право на отримання коштів у зв'язку з непрацездатністю. Розмір відшкодування визначається виходячи із медичних даних про ступінь втрати потерпілим професійної працездатності.

Отже, українське цивільне законодавство, вибудовує систему відшкодування шкоди на засадах: принципу повного відшкодування – згідно зі статтею 1166 ЦКУ, майнова шкода, а статтею 1167 ЦКУ – моральна шкода, підлягають відшкодуванню в повному обсязі. Для шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, ЦКУ (статті 1195-1208) деталізує види відшкодування (втрачений заробіток, витрати на лікування, моральна шкода, витрати на поховання, відшкодування утриманням тощо); принципу вини (стаття 1166 ЦКУ) – відповідальність ґрунтується на вині (умислі або необережності) заподіявача шкоди, з презумпцією вини; принципу безвинної відповідальності, тобто для окремих категорій (стаття 1187 ЦКУ – джерело підвищеної небезпеки, стаття 1176 ЦКУ – шкода, завдана правоохоронними органами), відповідальність настає незалежно від вини.

В контексті питань які можуть виникнути внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи особою без відповідних повноважень під час військового терору на території України доцільно звертати увагу на можливість регресу від держави щодо відшкодованої шкоди, якщо фактично реальна загроза виникла внаслідок порушення норм IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року відповідальність за порушення захисту прав

цивільного населення несе російська федерація як держава-окупант. Так відповідно до п. 9 статті 5 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тим-часово окупованій території України» [23] відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію. В майбутньому можна буде звернути стягнення за шкоду з держави агресора. Також діє постанова Кабінету міністрів України від 20 березня 2022 р. №326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [24], яка встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської, починаючи з 19 лютого 2014 року. Але на жаль щодо шкоди і збитків нанесених у зв'язку з відшкодуванням шкоди особі рятувальнику в цьому контексті не визначено. Цікавою є пропозиція з якою можна погодитися, що на прикладі постанови Кабінету міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 [25] розробити реєстр обліку інформації про осіб які під час вчинення рятувальних дій без повноважень отримали шкоду.[26, с.189]

Зазначу, що після початку війни в Україні з 2014 року суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни. Все передбачено постановою КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 (частина I) [27] щодо судового імунітету російської федерації у справах про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором. Як Європейська конвенція про імунітет держав 1972 року (стаття 11), так і Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року (стаття 12) передбачають, що Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду. Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює судовий імунітет щодо іноземної держави за відсутності згоди компетентних органів відповідної держави на залучення її до участі у справі у національному суді іншої держави.

Отже, зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої при рятуванні, не вписуються повністю в класичну модель деліктної відповідальності, де заподіювач шкоди діє неправомірно та винно. Вони мають специфічну правову природу, що ґрунтується на принципах альтруїзму, суспільної користі та солідарності.

Висновки. Зобов'язання з відшкодування шкоди при рятуванні життя та здоров'я та майна фізичної особи є специфічним і надзвичайно важливим інститутом цивільного права України. Його правова природа, що ґрунтується на крайній необхідності, вимагає особливого підходу до визначення відповідальності та захисту інтересів усіх учасників. В умовах сучасної України, де тисячі людей щоденно демонструють героїзм, рятуючи інших, вдосконалення правового регулювання цих зобов'язань є не лише академічним завданням, а й моральним та соціальним імперативом, спрямованим на підтримку та захист тих, хто несе найбільші ризики заради суспільного блага. Це дозволить створити адекватну систему правового реагування на ситуації, що вимагають невідкладних дій, та забезпечить належний захист як рятувальників, так і потерпілих, зміцнюючи принципи справедливості та верховенства права. Для забезпечення ефективного та справедливого врегулювання зобов'язань з відшкодування шкоди при рятуванні, особливо в умовах сучасної України, необхідні системні законодавчі зміни, а саме необхідно створити нормативний акт, що систематизуватиме положення щодо крайньої необхідності, відшкодування витрат рятувальнику, а також його відповідальності перед третіми особами, забезпечивши чіткість процедур та підстав. Законодавчо закріпити права та обов'язки волонтерів, які беруть участь у рятувальних операціях, та визначити механізми відшкодування шкоди, завданої їм або ними, з державного або місцевого бюджету, через спеціальні фонди (наприклад, Фонд ліквідації наслідків збройної агресії). Розглянути можливість запровадження обов'язкового або спеціальних програм державного страхування для осіб, що добровільно беруть участь у рятувальних операціях, для покриття шкоди їхньому життю, здоров'ю та майну. Держава повинна взяти на себе більш активну роль у відшкодуванні шкоди, завданої при рятуванні, особливо якщо дії були вчинені в публічних інтересах або внаслідок агресії, з можливістю подальшого регресу до винних осіб.

Таким чином, зобов'язання з відшкодування шкоди життю та здоров'ю в Україні перебувають на критичному етапі розвитку, зумовленому викликами цифровізації та повномасштабної воєнної агресії. Адаптація традиційних принципів деліктної відповідальності до нових реалій ШІ-медицини, кіберзагроз та масового заподіяння шкоди є імперативним завданням. Системне вдосконалення законодавства, що враховує європейські стандарти та унікальний український досвід, є запорукою ефективного

захисту фундаментальних прав людини та забезпечення справедливості у XXI столітті. Зобов'язання з відшкодування шкоди при рятуванні життя та здоров'я та майна фізичної особи є специфічним і надзвичайно важливим інститутом цивільного права. Його правова природа, що ґрунтується на крайній необхідності, вимагає особливого підходу до визначення відповідальності та захисту інтересів усіх учасників. В умовах сучасної України, де тисячі людей щоденно демонструють героїзм, рятуючи інших, вдосконалення правового регулювання цих зобов'язань є не лише академічним завданням, а й моральним та соціальним імперативом, спрямованим на підтримку та захист тих, хто несе найбільші ризики заради суспільного блага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шапошніков Д.С. Відшкодування шкоди, завданої здоров'ю та життю особи, яка без відповідних повноважень рятувала майно іншої особи/ Д.С. Шапошніков: Автореф. дис. ... к.ю.н.. Одеса, 2005. 25 с.
2. Шапошніков Д.С. Умови виникнення зобов'язань внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб за новим Цивільним кодексом України. *АПДІП: зб. Наук. Праць*. Одеса: Юрид літ., 2004. Вип 22. С. 576–583.
3. Чернат В.А. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи. Автореф. Дис. ...к.ю.н. Одеса, 2006. 18 с.
4. Русу С.Д. Поняття зобов'язань із відшкодування шкоди. *Вісник Хм. Інституту регіонального управління та права. Науковий часопис*. 2003. № 3-4 (7-8), с. 84–89.
5. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <http://dejure.org/gesetze/BGB/823.html>.
6. Ігнатенко В. Розвиток правового регулювання позадоговірних зобов'язань. *ВАПНУ*. 2001. № 1(24). С. 130–139.
7. Ківалова Т.С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми. Автореф. док. юрид. наук, Одеса, 2008. 40 с.
8. Стависский П.Р. Харитонов Е.О. Обязательства из ведения дел без поручения и некоторые смежные обязательства в советском гражданском праве. *Проблемы социалистической законности*. Х., 1979. Вып. 4. С. 104–111.
9. Чернат В.А. Зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи. *Актуальні проблеми держави і права*. № 2005. С. 260–265.
10. Olena Ye. Tanasyuk. Підстави та умови виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 138. С. 203–212. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2025/09/tanasyuk_128.pdf.
11. Рішення № 94371954, 15.01.2021, Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/94371954>.
12. Булеца С.Б. Дії виконавця медичних послуг в інтересах пацієнта без доручення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО*. Випуск 13. Ужгород: „Ліра”, 2010. С. 192–197.
13. Ромась М.І. Держава як суб'єкт зобов'язань, що виникають з рятування здоров'я та життя фізичної особи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 5, 2025, частина 1. С. 285–289. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.48>.
14. Кузьмич О.Я. Правові положення щодо участі третіх осіб у зобов'язаннях, що виникають унаслідок рятування здоров'я і життя фізичної особи, майна фізичної особи або юридичної особи. *Право і суспільство*. Вип. 6. 2017. С. 54–59. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_1/12.pdf.
15. Ігнатенко В., Приступа С. Функціонально—компенсаційний аспект позадоговірних зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди. *Вісник академії правових наук України*. 2001. № 2(25). С. 149–154.
16. Антонов С.В. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної пацієнтові невдалим медичним втручанням. *Журнал «Управління закладом охорони здоров'я»*. № 7. 2007. URL: <http://www.medlawcenter.com.ua/ru/publications/76.html>.
17. Булеца С.Б. Відшкодування шкоди при рятуванні життя та здоров'я фізичної особи. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2012. No2 (част. I). С. 90–94.
18. Matthew Kosinski. Cos'è l'AI black box? URL: <https://www.ibm.com/it-it/think/topics/black-box-ai>.
19. The Black Box Effect - How Can AI and ML Provide Transparent Insights for Drug Discovery? Edited by Tia Byer. 30 August 2022. Interview Martin Akerman, Chief Technology Officer and Co-Founder at Envisagenics to find out about machine learning for drug target discovery in RNA. URL: <https://oxfordglobal.com/nextgen-biomed/resources/the-black-box-effect>.

20. Булеца С.Б. Телемедицина: переваги та недоліки в правовому полі. *Право України*. 2020. № 3. С. 49–60. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2020-3-pravo_2020_3-1.pdf.
21. Габріадзе М.Р. Поняття та умови виникнення зобов'язань по відшкодуванню шкоди. *АПДіП*. Вип. 31. 2007. С. 115–119.
22. Ременяк С.Я. Відшкодування шкоди, завданої здоров'ю малолітніх осіб. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. №. С. 140–143.
23. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
24. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.
25. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінет Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>.
26. Голубенко І.І. Держава як боржник у зобов'язаннях, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 1(57) 2023. С. 182–189. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/280826/274979>.
27. Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>.